

Diyarbakır Gazetesine Göre İslahhanenin Kuruluşu ve Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları (1869-1870)

The Establishment of the Reformatory and Its Economic Reflections on the Province according to Diyarbakır Newspaper (1869-1870)

Şahin SERT*

ÖZ

Bu araştırmada Diyarbakır'da zanaat ve ziraatin gelişmesine katkı sağlayan kuruluşlardan biri olan Diyarbakır İslahhanesinin kuruluş süreci ve bunun ekonomik anlamda Diyarbakır'a yansımalarının nasıl olduğu yerel bir gazete olan Diyarbakır Gazetesinin bakış açısıyla anlatılmıştır. İslahhanenin kuruluş süreci araştırmanın temel konularından biri olduğu için birinci bölümde sadece İslahhanenin kuruluş aşamasına yer verilmiş, İslahhanenin daha sonraki gelişim evrelerine ise değinilmemiştir. İkinci kısımda ise kurulan İslahhanenin Diyarbakır'a ekonomik anlamda yansımalarının nasıl olduğu gazetenin değerlendirmeleri ışığında ifade edilmiştir. Araştırma kapsamında Diyarbakır Gazetesinin 1869-1870 yıllarını içeren 70 sayısı incelenmiş ve bunlardan konumuz ile alakalı olan sayıları makaleye alınmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Diyarbakır Vilayet Meclisinin İslahhanenin kurulması amacıyla Sadaret makamına yazdığı yazılar ile verilen cevapların yer aldığı resmi belgelerden de faydalanılmıştır. Diyarbakır İslahhanesinin kurulduğu andan itibaren büyük bir ilerleme gösterdiği görülmektedir. İslahhanenin bu gelişimi devlet yetkilileri tarafından da farkedilmiştir. Bu sebepten gelişiminin devam etmesi için İslahhanenin yetkililer tarafından sürekli desteklendiği anlaşılmaktadır. Yerel bir gazete olan Diyarbakır Gazetesi bu gelişmeyi vilayetin ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları da göz önünde bulundurarak anlatmıştır. Gazete, bunun yanında yaptığı haberler üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Diyarbakır Gazetesinin bu değerlendirmeleri yaparken Avrupadan örnekler verdiği, vilayetin ve ülkenin nasıl kalkınabileceği konusunda tespitler yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Diyarbakır İslahhane, Diyarbakır Gazetesi, Diyarbakır Zanaat, Diyarbakır Ziraat, Kurt İsmail Paşa*

ABSTRACT

In this research, the establishment process of Diyarbakır Reformatory, one of the organizations that contribute to the development of crafts and agriculture in Diyarbakır, and its economic reflections on Diyarbakır are explained from the perspective of Diyarbakır Newspaper, a local newspaper. Since the establishment process of the Reformatory is one of the main subjects of the research, in the first chapter only the establishment phase of the Reformatory is included, and the later development stages of the Reformatory are not mentioned. In the second part, the economic impact of the establishment Reformatory on Diyarbakır was expressed in the light of the newspaper's evaluations. Within the scope of the research, 70 issues of the Diyarbakır Newspaper covering the years 1869-1870 were examined and the issues relevant to our subject were included in the article. In addition, official documents in the Presidential Ottoman Archives, including the

* Doktora Programı Öğrencisi, MEB, sertsahin78@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-6452-6824>).

letters written by the Diyarbakir Provincial Council to the Grand Vizierate for the establishment of the Reformatory and the answers given, were also used. It is seen that Diyarbakir Reformatory has made great progress since its establishment. This development of the reformatory was also noticed by state officials. For this reason, it is understood that the Reformatory is constantly supported by the authorities to continue its development. Diyarbakir Newspaper, a local newspaper, described this development, taking into account the economic difficulties of the province and the country. In addition, the newspaper made evaluations on the news it published. It was observed that Diyarbakir Newspaper gave examples from Europe while making these evaluations and made determinations about how the province and the country could be developed.

Keywords: *Diyarbakir Reformatory, Diyarbakir Newspaper, Diyarbakir Craft, Diyarbakir Agriculture, Kurt İsmail Pasha*

Extended Summary

Reformatory schools were opened by the authorities in the Ottoman Empire in order to provide their children with a profession on the streets. For this purpose, the first reformatory was opened in Niş in 1863 by Nihat Pasha. When the benefits of this reformatory were seen, it started to be opened in different parts of the country in the following years. Kurt İsmail Pasha (Marshall İsmail Hakkı Pasha), who was the Governor of Diyarbakir between 1868 and 1875, saw that orphaned and abandoned children were wandering the streets after taking Office in Diyarbakir, and decided to open a reformatory in Diyarbakir in 1869 in order to provide these children with a profession.

Governor Kurt İsmail Pasha organized a donation campaign in Diyarbakir for the establishment of the Reformatory. He planned to cover the expenses of the Reformatory with the money obtained from here. In addition, he thought about using the sixty thousand lira collected from civil servant salaries. A letter was written in Capital city in order for all these to happen and the reformatory to be opened. After obtaining permission, it was decided to open the Hasan Pasha Inn in the province as a reformatory.

After the necessary work was done in Hasan Pasha Inn and it was made suitable for education, sixty children, both Muslims and Christians, wandering on the streets, were taken to the reformatory. Masters were assigned to give these children training in tailoring, shawl making, dressmaking and shoemaking. They started to be paid a daily wage. They were also given two layers of clothes each by the charitable people of the city. Children first started their education with theoretical lessons and then moved on to practical lessons.

The children who received education in the reformatory trained themselves well in the field of craftsmanship in a period of five months. Therefore, they started to sew the clothes and shoes of the provincial gendarmerie. They also started producing Persian shawls and local dresses. Samples were sent to Capital city to show the quality of the shawls produced. In the response, it was stated that the shawls were sewn with care and that it was admirable. As production increased in the reformatory, it was decided to move it to a larger place, stating that it was too small for education.

After the reformatory was transferred to its new location, the number of students in the reformatory increased by bringing orphans from Mamuratilaziz, Siird, Mardin and Resulayn. Although the children taken were skillful and improved themselves in a short time, the reformatory also had serious problems. One of these; Another is the lack of skilled craftsmen; The reason was that there were no teachers to teach writing, calculation, geometry, painting and line drawing.

The success of the reformatory in a short time after its establishment led to the emergence of different ideas in the province. One of these was the idea of transforming the Reformatory into

an Industrial School. For this purpose, meetings were held with the prominent people of the province and it was considered that the talented students of the Reformatory would be admitted to this newly opened industrial school.

When Diyarbakir newspaper saw the opening of the reformatory and its positive effects, it started to include more agriculture and crafts issues in its columns. While the newspaper explains the contribution of agriculture to the development of the country; He wrote that when people cannot find any good in their own country, they will have to buy it from abroad, which means that the country's resources will flow abroad. He stated that in order to prevent this, countries should improve themselves in the fields of industry, crafts and agriculture.

The positive results of the education provided in the reformatory led the newspaper to touch upon the issues of education-production-consumption. The newspaper stated that the increase in the education levels of the countries also led to their development in agriculture and crafts, and stated that Europeans once had a bad economic period, but thanks to education, they have now reversed this situation. The newspaper stated that the development of crafts and agriculture was thanks to education, and explained in the context of the reformatory that Europeans produced thanks to education, and that they earned money for their country by selling the products they produced to other countries. The newspaper also complained about people's laziness and stated that the reformatories and similar institutions established by the state for the development of the country should be supported by the public.

Diyarbakir newspaper saw the economic development after the opening of the Reformatory and continued to write about it in subsequent issues. The newspaper had tried to fulfill its duty as a press by including this work for street children in its column since its first issue. While doing this, he sometimes criticized the rulers and the people who remained unresponsive to these positive developments. He tried to explain how the reformatory contributed to the economy of the province, taking into account the economic difficulties of the province and the country. He made an effort to explain the economic situation to the public, especially in the context of the reformatory. According to the newspaper, two important tasks were fulfilled with the opening of the reformatory. One of these; Orphan children learned a profession and contributed to the economy of the province and the country by selling the products they produced.

Giriş

Önemli Osmanlı müesseselerinden olan ıslahhaneler, dönemin yetkililerince 5-13 yaş arasındaki yoksul, kimsesiz ve sokakta yaşayan muhtaç çocukların eğitilip onlara herhangi bir zanaat dalının öğretilmesi amacıyla kurulmuşlardı.¹ Kurulan İslahhaneler vilayetlerde bulunan İslahhane Komisyonu ile hayır sahibi insanların bağışlarıyla ayakta dururdu. İslahhanelerin kurulmasıyla iki ana husus amaçlanmıştı. Bunlardan biri sokakta yaşayan kimsesiz çocukların cemiyete kazandırılması diğeri ise bir meslek erbabı olarak yetiştirilmeleriydi.²

1839'da Tanzimat ve 1856'da İslahat Fermanlarının yayınlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nde birçok yenilik yapıldı. Yapılan bu yeniliklerden biri de 1857'de Maarif Nezaretinin kurulmasıdır. Maarif Nezareti'nin kurulmasından sonra ülkenin farklı bölgelerinde farklı türde okullar açıldı. 1860 yılında Tuna Valisi olarak görev yapan Midhat Paşa, "İslam ve Hıristiyan evladından bazı bakımsız ve yetim çocuklar şurada burada perişan ve telef olduklarından o makule etfali aceze ashab-ı hayret ve hasenatın ianesiyle bir mahal yaptırıp talim ve terbiyelerine bakmalı ve sanat öğretmek" amacıyla ilk olarak 1863 yılında Niş'te, daha sonra ise 1865'te

¹ Cemil Öztürk, "İslahhane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, (Ankara: TDV Yay., 1999), 190-191. Rahime Hülya Öztürk, "19. Yüzyıl Osmanlı Kalkınma Politikasında Sanayi Mekteplerinin İktisadi Fonksiyonu", *History Studies International Journal Of History*. C.15 S.3. (2023): 621.

² Kemal Turan. *Ahilik'ten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996), 60-61.

Ruşçuk'ta ve 1866'da Sofya'da ıslahhaneler açtı. Ayrıca öksüz kızların bir sanat öğrenmeleri amacıyla 1867'de Rusçuk'ta sadece kızların gittiği bir İslahhane açmıştı.³

Açılan bu İslahhanelerin buldukları şehre katkısının ortaya çıkması üzerine 1867-1870 yılları arasında Bosna, İşkodra, Edirne, İzmir, Sofya, Sivas, Halep, Konya, Selanik, Bursa, Kastamonu, Erzurum, Diyarbakır gibi vilayetlerde de açıldı. İslahhanelerin çoğalmasından dolayı Midhat Paşa tarafından 1866 yılının sonlarına doğru İslahhaneler Nizamnamesi hazırlandı.⁴ Bu nizamnameye göre okullar yatılı ve beş sınıfa ayrılıyordu. Ayrıca İslahhanedeki iç hizmetleri öğrenciler kendileri yapıyordu. Bunun yanında sabahları temel eğitim düzeyinde iki saat teorik bilgi aldıktan sonra terzilik, kunduracılık, matbaacılık, debbağlık, dokumacılık gibi hangi alanda eğitim görüyorlarsa öğrenciler o bölüme gidiyorlardı.⁵

İslahhanelerde genelde açıldığı bölgede ihtiyaç olan alandaki eksiklik neyse o mesleğe yönelik açılırdı. Niş'te öğrencilere öğretilen meslekler, terzilik, kunduracılık, müretteplik, fotoğrafçılık gibi mesleklerdi. Rusçuk'ta açılan İslahhane daha çok bölgede bulunan araba fabrikasına usta yetiştirmek amacıyla araba yapıcılığı alanı açılmıştı. Sofya'da açılan İslahhane ise bölgede bulunan çuha fabrikasına dokumacı ve makinist ustası yetiştirmek amacıyla açılmıştı.⁶

Ülkenin farklı bölgelerinde açılan İslahhanelerden biri de 1869'da Diyarbakır'da açıldı. İslahhanenin açılması Diyarbakır vilayeti için ekonomik anlamda önemli bir olaydı. Böyle önemli bir çalışmanın vilayete yansımaları yerel basının gözünden kaçmamıştı. Vilayet gazetesi olan Diyarbakır Gazetesi, toplumda yaşayan ve sahipsiz olarak bilinen çocukların bir meslek sahibi olmaları için dönemin devlet yetkililerinin yapmış olduğu bu ve benzeri çalışmalarını gündemine aldı. Bu kapsamda 1869 yılında açılan Diyarbakır ıslahhanesinin kuruluş sürecini, karşılaşılan güçlükleri, bu güçlüklerle başatma sürecini, İslahhanenin üretim başarısını, buna bağlı olarak Diyarbakır vilayetindeki etkilerini yerel bir gazete gözünüyle ele aldı. Bunun yanında gazete, İslahhanenin elde ettiği başarıyı ekonomik anlamda değerlendirmeye çalışarak okuyucuya bilgi verdi. Halkın içinde bulunduğu sefaletin kaynağının ne olduğu konusunda gazetenin yapmış olduğu analizler de önemlidir. Diyarbakır Gazetesi vilayetin durumunu anlatırken analizler yapmış, ülke dışından haberler vermiş ve kıyaslamalar yaparak vilayetin ve ülkenin neden ekonomik olarak bu halde olduğunu sorgulamıştı. İslahhane örneğinden hareket ederek üretim-tüketim dengesi ve ihracat-ithalat kavramları üzerinde de durarak bir ülkenin gelişmesi için nelerin yapılması gerektiğini ifade etmişti.

Diyarbakır'da İslahhanenin açılmasıyla birlikte bunu gündeme alan Diyarbakır gazetesi şehrin ilk resmi gazetesi olma özelliğini taşır. 3 Ağustos 1869 (24 Rebiülahir 1286) yılında yayın hayatına başlayan gazete haftada bir salı günleri çıkıyordu. Gazetenin bir seneliği 70 kuruş iken altı aylığı ise 60 kuruştur. Her bir nüsha ise 60 paraya satılıyordu. Gazete, Diyarbakır Vilayet Matbaasında basılıyordu ve Vali Kurt İsmail Paşanın desteğiyle açılmıştı.⁷ Gazete beşinci sayısından itibaren perşembe günleri çıkmaya başladı. 31, 36, 43 ve 76 numaralı sayıları 8 sayfa olarak basıldı. Gazetede imzalı olarak ilk yayınlanan yazı 53. sayıdır.⁸

Gazetenin 21. sayısından öğrenilen bilgilere göre gazetenin hem Türkçe hem de Ermenice basımının olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Mardin ve Siirt'te halkın büyük bir kısmının Arapça konuşmasından dolayı Arapça bir nüshanın da basılmasına karar verildi. Ayrıca bir

³ Hasan Ali Koçer. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991), 67-69, Meral Bayrak Ferlibaş, "Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri", *Belleten*. C.77 S.279, (2013): 574,582,602,604.

⁴ Nizamnamenin basım tarihi 1866'nın sonları veya 1867'nin başları olduğu tahmin edilmektedir. (Ferlibaş, "Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri", 585.), Nizamname hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Düstur Tertip I* (Dersaadet: Matbaay-ı Osmaniye 1289), 2:277-295.

⁵ Yahya Akyüz. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)* (İstanbul: Kültür Koleji, 1994), 150, Selvinaz Aydın ve Ülkü Özdemir. *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim* (Ankara: Milli Eğitim, 2019), 51.

⁶ Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi*, 69.

⁷ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

⁸ Cavit Orhan Tütengil. *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954), 7-8.

gazeteyi üç dilde çıkarmaktansa ayrı ayrı üç dilde gazete çıkarmanın daha uygun olacağı ifade edildi.⁹ 150. sayısında ise şimdiye kadar gazetenin hem Türkçe hem de Ermenice olmak üzere iki dilde çıkmakta olduğu belirtilip, bölge halkının genelde Türkçe okuduğunu, Hıristiyanların dahi Ermenice değil de Türkçe gazeteyi tercih ettiği ifade edildi. Ermenice basımı yapılan gazeteye yapılan harcamanın beyhude olduğu belirtilerek artık Ermenice gazetenin basılmayacağı belirtildi. Gazete, vilayette meydana gelen haberleri halka ulaştırmada önemli mesafeler katetti. Ayrıca ülke genelindeki gazetelerden derlediği haberleri ve imparatorlukta olan olayları bölge halkına ulaştırdı. 1931¹⁰ yılına kadar vilayetin resmi gazetesi olarak yayın hayatına devam etti.¹¹

1. Diyarbakır Gazetesine Göre İslahhanenin Kuruluşu

Diyarbakır İslahhanesi 1869 yılında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa (Müşir İsmail Hakkı Paşa)'nın¹² desteğiyle kuruldu. Kurt İsmail Paşa, Diyarbakır'da göreve başladıktan sonra¹³ vilayette neler yapılabileceği konusunda bazı incelemelerde bulundu. Bu esnada sokakta birçok çocuğun başıboş, sahipsiz bir biçimde dolaştığını fark etti. Bu başıboş dolaşan çocukların hem kendilerine hem de içinde bulduklara cemiyete verebilecekleri zarar düşünülerek ve şehir eşrafının da görüşlerini alarak bir İslahhanenin açılmasına karar verdi.¹⁴

İslahhanenin açılması için Vali Kurt İsmail Paşa vilayet memurları ve şehrin ileri gelenlerinin bir araya geldiği bir yardım kampanyası düzenledi. Bu yardım kampanyasında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa, Vilayet Meclisi ve hamiyet sahibi kişilerin bağışları sonucu 11313 kuruşluk bir yardım toplandı.¹⁵ Toplanan bu paranın kullanılması ve ayrıca diğer ihtiyaçlar için Sadaret makamına yazı yazılmasına karar verildi.

Vilayet Meclisi, İslahhanenin açılması için vilayet memurlarının maaşlarından toplanıp sandıkta tutulan paradan 60 bin kuruşun İslahhane için kullanılmasına istiyordu. Ayrıca İslahhane için uygun görülen Hasan Paşa hanının aylık 500 kuruşa kiralanacağı ve bunun yanında hanın büyük olan odaları için gerekli olan bina kalasları ve tefriş malzemelerinin hazırlanacağı belirtildi. İslahhaneye alınacak öğrencilere ders vermek amacıyla İran şalını dokuma konusunda usta olan Sivas'ın Gürün kazasından Hıristiyan bir ustanın geleceği¹⁶ ifade edildi. Tüm bunların gerçekleşmesi için Sadaret makamından izin isteniyordu. 3 Mayıs 1869'da gelen yazı ile Vilayet Meclisinin bu talepleri kabul edildi.¹⁷

Sadaret makamından izin alınmasından sonra çalışmalara başlandı. İlk etapta Hasan Paşa hanı İslahhaneye uygun bir hale dönüştürüldü. Avrupadan bir takım makine ve sanayi aletleri getirildi.¹⁸ Odalara yataklar kondu, öğrenciler için tezgahlar ayarlandı. Daha sonra ise vilayette

⁹ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

¹⁰ 1931 yılında Diyarbakır Gazetesi'nin matbaası Tahsin Cahid Çubukçu ve Zekai Arman tarafından satın alındı. Gazete 15 Kasım 1937 yılından itibaren "Diyarbakır" adıyla yayın hayatına devam etmiştir. (Şevket Beysanoğlu. *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır* (İstanbul: Şehir Matbaası, 1963), 228.

¹¹ Tütengil, *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*, 7-8.

¹² Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H. 29-12-1234, Dosya no: 169, Gömlek no: 25 87, DH. Dahiliye, Defterler (DH.SAİDd...).

¹³ Nisan 1868-Ekim 1875 yılları arasında Diyarbakır valisi olarak görev yapmıştır. (Sinan Kunalp. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)* (İstanbul: İsis, 1999), 84.)

¹⁴ M.Şefik Korkusuz. *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maarif*, (İstanbul: Kent Işıkları, 2009), 151.

¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ. İrade, Dahiliye (İ.DH..).

¹⁶ Arşiv belgelerine bakıldığında bu kişinin Akıllı Karabet adlı bir Ermeni olma ihtimali vardır. Çünkü yetkililere vermiş olduğu 1288 (1871) tarihli dilekçede kendisinin daha önce Diyarbakır İslahhanesinde Acem şalı imali sanatını icra etmiş olduğunu belirtmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-23-08-1288, Dosya no: 4206, Gömlek no: 2862 20, Şura-yı Devlet (ŞD..).

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ.İrade, Dahiliye (İ.DH..).

¹⁸ Hatip Yıldız, "Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. S.7, (2012), 193.

dilencilik yapan Müslüman ve Hıristiyan çocuklardan 60 çocuk İslahhaneye alındı. İslahhaneye alınan bu çocuklara gündelik verilmeye başlandı ayrıca vilayette bulunan hayır sahibi insanlar tarafından her birine ikişer kat elbise yardımı yapıldı. Bu çocuklar her gün ilk olarak teorik dersleri gördükten sonra hangi alanda uzmanlaşacaksa kendilerine ayrılmış olan atölyeye geçiyorlardı. Bu öğrenciler için şehirde münasip yevmiye ile çalışacak terzi, kunduracı, abacı, şalıcı usta ve yardımcılarını tayin edildi.¹⁹

İslahhanenin kurulduğu yıl olan 1869 ve daha sonraki yılda İslahhane müdürü ve diğer çalışanların kim olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Diyarbakır Vilayet Salnamelerinde İslahhane ile ilgili bilgiler 1871 yılına aittir. Zikredilen yıla bakıldığında İslahhane müdürü olarak İbrahim Efendi, Başkatip Bogos Efendi ve Diğer Katip Eyüp Efendi olduğu görülmektedir. Bunların dışında ismi belirtilmeyen imalat müdürü de bulunmaktaydı.²⁰

İslahhanenin açılmasından sonra burada eğitim gören çocuklar beş aylık bir sürede epeyce bir sanat öğrendiler. Bunun sonucunda da vilayet jandarmasının elbiselerini ve kundurularını dikmeye başladılar. Ayrıca İran şalı, yöresel kıyafetler²¹ ve çeşitli dokuma stillerini üretmeye başladılar. Üretilen İran şallarının ne kadar kaliteli olduğunu göstermek amacıyla iki numune İstanbul'a gönderildi. Numune olarak gönderilen şalların incelenmesi sonucunda bunların sanatkarane bir biçimde yapıldığı ve dokunmuş olan şalların güzellik ve kalitesinde gayet itina gösterildiği belirtildi. Ayrıca mevcut alet ve edevatın noksanlarının tamamlanacağı, bu tür yeniliklerin ilerletilebilmesi hususunda çalışmanın gerekliliği ve bu uğurda sarf edilen mesai ve gayretin son derece etkileyici ve teşekkürle şayan olduğu Sadaret makamı tarafından ifade edildi.

İslahhanenin gelişmesi ve üretim alanında yaptığı çalışmalar sonucunda buranın eğitim öğretime küçük gelmeye başlaması üzerine yerinin değişmesine karar verildi. Ayrıca İslahhanenin kiralık olması da vilayet tarafından buradan taşınmasının bir diğer sebebiydi. Yeni İslahhane için sur dışında inşa edilmekte olan yeni hükümet konağının bitişiğinde bulunan ve İslahhane edinmeye elverişli devlete ait olan binalar tamir edilerek çocuklar adı geçen bu yere nakledildi.

İslahhanede işlerin iyiye gitmesi ve kazancın artması üzerine çocukların sayılarında artış olacağı düşünülerek İçkale'de sahipleri tarafından yaptırılan altı bölümlü dükkânın kiralaları İslahhaneye bağış olarak verildi. Bunun yanında kazancı İslahhaneye kalmak için bazı ekili araziler sürüldü. Ayrıca hayır sahibi kişiler tarafından hasılatı İslahhaneye tahsis edilmek üzere dükkânlar inşa edildi.²²

İslahhanenin zaman içerisinde gelişmesi üzerine burada okuyan öğrenci sayısının artırılmasına karar verildi. Her ne kadar vilayet sancaklarında da bu şekil İslahhanelerin açılması düşünülmüşse de şuan onları kuracak yeterli miktarda para olmadığı ifade edilerek alınan izin üzerine Mamuratülaziz, Siird, Mardin sancaklarından onar öğrenci, Resulayn'da yerleşmiş olan Çerkez muhacirlerin yetim çocuklarından 10 kişinin ve yine Diyarbakır'da bulunan kimsesiz çocuklardan 10 kişinin alınarak İslahhaneye yerleştirilmeleri ve bu şekilde İslahhanenin toplam öğrenci sayısının 110 kişiye iblağ olunmasına vilayetçe karar verildi.²³

Diyarbakır İslahhanesinde bulunan çocukların epeyce sanat tahsil etmeleri ve vilayet jandarması'nın elbise ve kunduralarını imal etmeleri üzerine ve farklı sanat dallarında da

¹⁹ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁰ *Salname-i Vilayet-i Diyarbakır* (1288/1871), 3/121.

²¹ Bekir Koç, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C.6 S.2, 44.

²² Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²³ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

uzmanlaşmaları²⁴ arzu edildiğinden dolayı var olan çocukların sayısında tekrar artışa gidildi. Bunun üzerine daha önce 10 çocuk alınan Resulayn'da mukim Çerkez göçmeni yetim çocuklardan 26 çocuk daha getirildi. Getirilen çocukların hepsi şevk ve istekle Diyarbakır'a geldi. Bu çocuklar gelirken beş altı yaşlarında iki kız çocuğunun da bunlar arasında olduğu tespit edildi. Kız çocuklarının kendi istekleriyle geldikleri kanaatine varılmasına rağmen kız çocuklarının İslahhaneye verilmesi mümkün olmadığından onların Resulayn'a geri gönderilmesine karar verildi.²⁵

Diyarbakır'da tesis edilen İslahhanede çalışan çocuklar bir yıllık süre içerisinde gayret ve yeteneklerini artırdılar. Fakat bunun yanında İslahhanenin eksikleri de bulunuyordu. Çocukların her ne kadar yetenekli olmaları kayda değer ise de Diyarbakır'da hakkıyla sanat bilir becerikli ustalar yeterince yoktu. İslahhane ile düşünülen amaca ulaşmak için mutlaka becerikli ustaların olması gerekiyordu. Bundan dolayı sanatında mahretli ustaların başka mahallerden buraya getirilmesi gerektiği ifade edildi. İslahhaneden olabildiğince verim alınabilmesi için çalıştırılan çocuklara yazı, hesap, hendese (geometri), resim ve tersim-i hutut (çizgi çizme) gibi bilimlerin öğretilmesi icab ettiğinden bu gibi isteklerin vakit geçirilmeksizin yerine getirilmesi gerekiyordu.

İslahhanenin vilayette zanaat alanında üstün başarılar göstermesi²⁶ daha sonraki süreçte İslahhane ile ilgili farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Vilayette bir Sanayi Mektebi'nin açılarak İslahhanenin sanat mektebi olarak devam etmesi düşünüldü. Vilayette bulunan bilgi sahibi kişiler ile müzakere ve mütalaların sonucunda mezkur İslahhanede bulunan çocukların en kabiliyetlilerinin ayırt edilmesi düşünüldü. Bu düşüncenin gerçekleşebilmesi maliyet engeline takılıyordu. Çünkü sanayi mektebinin açılabilmesi için gerekli olan öğretmen ve ustaların tedariki ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Bunun için vilayet basımevi'nin artan kazancından istifade edilmesi düşünüldü. Vilayet basımevi'nden gelen para, mektebi sanayi ve İslahhane çocuklarının erzak ve elbise gibi masraflarına yeterli olabileceği gibi ayrıca İslahhanenin özel kazancı da çeşitli masraflar için yeterli görüldüğü düşünülerek bu yolda düzenleme yapılmasına karar verildi.²⁷

Kuruluşunu tamamlayan İslahhane ile ilgili çalışmalar sonraki süreçte de devam etti.²⁸ İslahhaneyi bitiren çocuklara sanayi mektebi diploması verilmiş ayrıca iş hayatına atılanlara sermaye yardımı yapılarak iş kurlmaları sağlanmıştı.²⁹ Diyarbakır'ın zanaat sektörüne önemli bir katkısı olan İslahhane, dönemin yetkilileri tarafından da önemi fark edilerek desteklenmeye çalışıldı. Vali Kurt İsmail paşa, İslahhanenin vilayetin değişimine etkisini farkedenden bir yöneticiydi. Yetkililer bu sayede sokak çocuklarını sokaktan toplayıp bunları birer meslek erbabı yaparak hem devlet olarak sorumluluğunu yerine getirmiş oluyordu hem de çocukları içinde buldukları bu olumsuz ortamdan kurtarmışlardı. Diyarbakır Gazetesi de bulunduğu dönemde sorumluluğu gereği bu haberi yapmış ve bunun takibini de sürdürmüştü.

2. İslahhanenin Kuruluşunun Ekonomik Anlamda Vilayete Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler

²⁴ 1871 yılından itibaren Diyarbakır İslahhanesinde ipek alanında ciddi anlamda üretim yapıldı. Üretilen bu ürünlerin bir kısmı bölge içerisinde tüketilirken büyük bir kısmı ise bölge dışına ihraç ediliyordu. (Özcoşar, Karakaş vd., *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 328-329.

²⁵ Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). "*Vekayi'i Vilayet*". Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁶ Diyarbakır İslahhanesinin başarılı olmasında yöneticilerin verdiği destek önemliydi. Bu sebepten daha sonraki yıllarda Diyarbakır İslahhanesi öğrenci ve atölye sayısı, üretim oranı açısından ülkenin en iyi İslahhanelerinden biri olmuştur. (Koç, "*Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler*", 44.)

²⁷ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). "*Vekayi'i Vilayet*". Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

²⁸ İslahhanenin daha sonraki gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Talip Atalay, "Sokak Çocukları İçin Başarılmış Bir Proje: Diyarbakır İslahhanesi". *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır* (2008): 159-165.

²⁹ Yıldız, "*Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim*", 193.

Diyarbakir Gazetesi, yayımlandığı dönemde vilayetin ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik duruma dair düşüncelerini belirtmekten geri kalmadı. Özellikle İslahhanenin kurulmasından sonra zanaat ve ziraat ile ilgili konular daha çok işlenmeye başlandı. İslahhanedeki başarılı çalışmalar zamanla farklı türde eğitim kurumlarının Diyarbakır'da açılmasına ön ayak oldu. Gazete vilayetin ekonomik anlamda nasıl gelişeceğini ve bu gelişimin hem vilayete hem de ülkeye katkısının nasıl olacağını köşesine taşıdı.

Diyarbakir gazetesi vilayette zanaatın gelişmesinin ülkenin gelişmesine katkısını şöyle açıklar:

“Bir yerde sanayi ve ziraatin ilerlemesinden ortaya çıkacak zenginlik ve menfaat yalnız sanat ve ziraatle uğraşanlara dönük olmayıp o yerde yaşayan herkesi etkileyecektir. Çünkü hangi ülkede halk zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli mahsulatı bulamaz ise onu başka yerden alır ve bu ihtiyacı karşılamak zorunda olduğundan dolayı ülkesine ait olan para ve sermayeyi zorunlu olarak başka ülkelere vermek durumunda kalır. Başka ülkelerde üretilen zorunlu ihtiyaçlar kendi ülkesine getirileceğinden ve bu durum da sürekli devam edeceğinden dolayı halk elindeki akçelerini ve sermayesini dışarıya aktarır. Böylece ülkesinin servet ve zenginliği dışarıya aktarılmış olur. İhracatı ithalatına göre fazla olan yerin zenginlik ve bolluğu ihracatın miktarına nazaran azar azar düşmeyeceği biliniyor iken, ithalatı çok olan yerlerin zenginlik ve imar edilmişliği kalıcı olamayacağı yani zenginliğinin de az zamanda yoksulluğa düşeceği ve genel olarak halkın günlük ihtiyaçlarını elde etmede zorluk çecekleri pek aşikardır. İşte sanayi ve ziraatin çoğalması bayındırlığın bu korkulacak durumunu ıslah ve yok eder.”³⁰

diyerek bir ülke için sanayi ve ziraatin ne derece önemli olduğunu ifade eder.

Sanayi ve ziraatin gelişmesinin eğitimle bağlantılı olması ve İslahhanede verilen eğitimin başarılı sonuçlar vermesi gazetenin bu konuya daha fazla değinmesine neden olur. Gazete, insanlık medeniyeti içerisinde bulunan her kesin her yönden bilgi kazanması ve bunu fiiliyata dökmesi gerektiğini ifade eder. Bilgi sayesinde insanın eğitilip olgunlaştığını ve bunun da sanayi, ziraat ve ticareti en üst seviyeye ulaştırmada önemli bir adım olduğunu belirtir. Uygur toplumların hedefinin de bu olduğunu anlatır. Şuan medeniyet ve zenginlikleri ile iftihar eden toplulukların her gün yeni icatlar ortaya çıkardıklarını ve bunun neticesinde de dışardan altın ve gümüş ülkelerine akıttıklarını yazar. Avrupalıların, zamanında eğitim ve sanayi alanında şuan kendi ülkemizde ayıpladığımız köylüler gibi cehalet içinde olduklarının tarihi bir gerçek olduğunu, sanayi ve ziraat alanında ilerlemenin ülkelerin geleceğini nasıl değiştirdiğini Avrupadan örnek vererek anlatmaya çalışır. Avrupalıların cehalet içinde oldukları dönemde zenginlik ve bolluk numuneleri göstermedikleri fakat daha sonra yaşamın bir zorunluluğu olarak eğitimin önemini anladıkları bu sayede bu toplulukların eldeki parayı nasıl kullanacaklarını öğrendikleri ve böylece şirketler kurduklarını belirtir. Sanat, ziraat ve sanayinin gelişmesiyle beraber büyük çabalar göstererek ürettikleri araç gereçleri bunlara ihtiyacı olan topluluklara sattıkları ve böylece dışarıdan ülkelere kazanç getirdikleri ifade edilir.

Gazeteye göre toplumun içinde bulunduğu ekonomik durumun kötü olmasının sebebi insanların tembelliğidir. Devletin vilayette yaptığı İslahhane ve benzeri çalışmaları halkın takdir etmesini ve desteklemesini ister. “İnsan mademki hayvanlardan daha üstün bir derecede bulunmaktan iftihar ediyorsa sermayey-i iftihadan sayılacak nitelemeler ile hayatını devam ettirmesi gerekir. Bu hakikatı kabul etmenin insana zimmetlenen bir farz olduğundan aynı kuvvet ve sıhhata sahip olup düşünme kabiliyeti yönünden denk olan bir adamın diğer bir adamın meydana getirdiği bir işi ben göremem demesi tembellikten başka bir şey değildir. Çeşitli ülkelerde bulunan bizim gibi insanların gece gündüz çalışarak bizlere ibret olacak iyiliklere mazhar olmuşken bizim geride kalmamız kendi hata ve bıkaydığımızdan başka bir anlam taşımaz.” diyerek halkın içinde bulunduğu durumun sebebini anlatmaya çalışır. Devlet-i

³⁰ Diyarbakir Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Aliyye'nin icraatlar için büyük yardımlar yaptığını, bu fedakarlıkların herkes tarafından görüldüğünü, böyle bahtiyar olunan bir durumda Diyarbakır vilayetinin kendisine benzeyen diğer vilayetlerden geri kalmamak için vilayet tarafından yapılan İslahhane gibi hayırlı işlerin sürdürülebilmesi amacıyla halkın buna destek vermesi gerektiği belirtilir.³¹

Gazete, ülkede genel olarak yapılan bayındırlık faaliyetlerinin halk için olduğunu anlatır. “Sultanın hiçbir zaman halk ve tebasının fakru zaruret içerisinde olmasını istemeyeceği ve halkın iftihar olunacak bir saadete ulaştırma isteğinde bulunduğunu belirtir. Hükümetin hayırlı niyetlerle bu uğurda icra buyrulan bunca fedakarlıklara halk teşekkürken gerekli olan çabayı sarf etmezse Allah'ın nimetlerini inkar etmiş gibi olur.” diyerek yapılan çalışmaların halk tarafından desteklenmesini ummaktadır. Ülkenin her yerinde yolların inşa edilmesi ve sığınma yerlerinin yapılması, vergilerin kolaylaştırılması gibi bunca bayındırlık girişimleri için harıl harıl çalışılmasının tamamının halk için olduğunu yazar.

Gazete, hükümetin zanaat ve ziraat alanında yaptığı bu faaliyetleri kötüleyen kişileri de eleştirir. Bir takım yarım akıllıların, meydanda olan bunca hayırlı işlerin hikmet ve sebebini düşünmeden uzaktan uzağa yapılanları seyretmelerini ve özellikle vicdan ve düşünme gücünü iyi bir biçimde kullanamayan pek çok kişinin övülmesi gereken girişimlere türlü türlü kötü anlamlar vermesini yadırgar. Cenab-ı Hakkın, kimin düşkünlüğünü murad buyurmuşsa ilk olarak o kişinin bilincini kapatacağını, kötü mütalaada bulunan kişilerin açıklamalarını ve fikirlerini ıslah etmezlerse mutlu olamayacaklarından hiçbir zaman şüphe olmayacağı gazete tarafından ifade edilir. Ayrıca vilayette bulunan bazı cahillerin “ne yapalım takdiri ilahi böyleymiş” gibi fikirler ve bilgisizce sözler ile şuursuzca gezerek meydana gelen olayları kendilerinin cüzzi iradesini inkar edip bu yanlışlıklarını takdiri ilahiye yüklemelerini de eleştirir. Bu gibi insanların, ömürleri oldukça sefalet ve düşkünlükle vakit geçiren ve öbür dünyada dahi saadet kaynağından her suretle hüsrana yakalanmış kimseler olduğunu belirtir. Gazeteye göre, halbuki insanın kendi iradesiyle ortaya çıkardığı fiilleri, takdiri ilahiye yüklemesinde bir anlam olmayıp insanın kendi nefsinin ıslaha çalışmazsa takdiri ilahinin de onu ıslah etmediğini yazar. Mantıklı bir bakış açısı ve gerçekçi bir biçimde bakılırsa bir ülkenin zenginlik ölçüsü ve ülkenin bolluk içerisinde olması ehli sanat ve ziraatın miktarına bağlı olduğunu belirterek sanayi ve ziraatçı ilerleyen toplulukların zengin olduğunu ve bu yolda geri kalan toplulukların ise yoksulluk içerisinde kaldıklarını belirterek Diyarbakır'da açılan İslahhanenin vilayet için ne kadar önemli bir girişim olduğunu anlatmaya çalışır.³²

Her ülke halkının mümkün mertebe dışarıdan ürün almamak için kendilerine bir yol aramaları insanlığının bir gereği olduğu ifade edilerek bunun da sanayi, zanaat ve sairenin ilerlemesiyle ortaya çıkacağı gazetenin üzerinde durduğu konulardan biridir. Sanayi ve ziraat mektepleri ile İslahhaneler gibi takdir edilen eserleri kurmaktaki amacın halkın zenginliğini arttırma olduğundan bu yörede yapılmak istenenlerin halkın tümünü kapsayacak bir şekilde tatbik edilmesi için vilayetin gördüğü lüzum ve ehemmiyet vatansaverler katında teşekkürü hak edecek bir durumda olması gerektiğini ifade eder. Vilayet arazisinin gayet verimli olup, ahalinin ziraat konusunda becerikli olduğu, baba ve dedelerinin gittikleri yolu takib ederek ziraatle meşgul olmalarına rağmen ziraatın bir kural altında olmaması nedeniyle vilayetin ekonomik anlamda çeşitli yerlerden geri kaldığı gazete tarafından belirtilir. Vilayet dahilinde bulunan Cizre ile Siverek arasındaki arazinin ziraat ve çift sürmeye gayet uygun olduğunun bilinen bir gerçek olduğuna değinilip buranın bir ara Arap zümresinin musallatı altında olduğu fakat devletin bunları buradan sürdürdüğü ifade edilir. Cizre ile Siverek arasındaki bölgenin tekrar işletilerek eski verimli haline getirilmesi istenir. Cizre-Siverek arasında bulunan bölgenin verimli hale getirilmesi için de bölgede ekiciler denilen zümre içinde ziraat tekniğinde becerili kimsenin olmadığı için bunlara

³¹ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 24 Şubat). “*Vekayi'i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

³² Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). “*Vekayi'i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

ziraat tekniğinin öğretilmesine çalışılması ya da vilayette bir ziraat mektebi açılmasının zorunlu olduğu belirtilir.

Gazete, vilayetin ekonomik durumu ile ilgili tüm bu analizleri yaparken yetkililer tarafından Diyarbakır’da yeni bir kurumun açılması düşünüldü. Bunda İslahhanenin başarılı bir biçimde faaliyette bulunması ve yaptığı çalışmaların halk tarafından memnuniyetle karşılanması etkili oldu. Bu amaçla Vilayet Başmühendisi Mösyö Raviç, İslahhaneden de etkilenerak vilayette bir ziraat mektebinin açılmasını düşündü. Ziraat mektebinin açılması ziraat işiyle uğraşan kişilere verimli bir şekilde nasıl ürün alınacağını göstermesi açısından önemliydi. Bunun için Mösyö Raviç, bir takrir kaleme alıp bunu Vilayet Meclisine verdi.³³

Mösyö Raviç, okulla ilgili olarak gerekli planlamayı yaptı. Açılacak ziraat mektebinin peyder pey büyütüleceğinden dolayı şimdilik 150 öğrenci alınması ve kerpiçten bir bina yapılarak, binanın yanına bir zahire ambarı, bir mahzen ve bir ahır inşa edilmesini düşündü. Bunun için 75 bin kuruş masraf yapılacaktı. Bunun yanında öğrencilere yatak, yorgan, mutfak takımı ve hayvan yemleri içinde 25 bin kuruş harcanacaktı. Ziraat mektebi için dört baş at, 10 baş katır, altı baş inek ve 10 çift öküzün 30 bin kuruşla satın alınmasını, ziraat eşyaları için 28 bin, 200 kilelik (ölçü birimi) arazi için 12 bin, okulda görev yapacak öğretmen vesair memurların yıllık maaşı için 40 bin ve tohumluk depolanmış erzak bedeli olarak 20 bin kuruş olmak üzere toplamda 230 bin kuruşa ihtiyacı vardı. Mösyö Raviç’e göre ziraat mektebine iyi bakıldığı takdirde iki üç sene zarfında yaptığı bu harcamaları çıkaracaktı.

Ziraat mektebine alınacak öğrenciler için de vilayetin her kazasından 18-24 yaş arasında bir kişinin okula getirilmesi, bu öğrencilerin üç yıllık bir eğitime tabi tutulması ve bu süre içerisinde öğrencilerin coğrafya, hesap vesaire dersleri İslahhane öğrencileriyle beraber almaları planlandı. İlerleyen zamanlarda okula daha becerikli öğretmen ve ustaların alınması düşünüldü ve bunun içinde masrafların tedarikine bakılması istendi. Bunun gerçekleşmesi için vilayet halkına konunun iyi anlatılması gerektiği çünkü bu halkın yardımları olmadığı takdirde bunun gerçekleşmesinin zor olacağı belirtildi.³⁴

Mösyö Raviç’in bu teklifi Vilayet Meclisinde müzakare edilip kabul edildi. Mektep için gerekli olan ustalar Diyarbakır’da bulunmadığından ustaların başka vilayetlerden getirilmesi kararlaştırıldı. Açılacak olan mektepte şimdilik makinecilik, tamircilik, marangozluk, abacılık ve mücellidlik sanatlarının çocuklara öğretilmesi, bunun gerçekleşmesinden sonra ilerlemeye göre mektepte daha farklı meslek dallarının açılması planlandı. Tersim-i Hutut ve geometriyle ilgili konuların uygulanmasını göstermek ve bununla beraber geometri ile ilgili aletler ve diğer sanayi alet ve edevatlarının mutlaka alınması için 40 bin kuruşa yakın masrafın ortaya çıkacağı, bunun yanında getirilecek olan geometri vesair bilimler hocaları ve ustaları için de tahmini 4000 kuruştan aşağı olmayacağı yapılan tahkikat sonucu ortaya çıktı. Bu masrafın epeyce ağır olduğu bilinmekle beraber yapılan işin sanayinin gelişmesi açısından hayırlı bir iş olacağı düşünülerek bu masrafın yardım akçesinden karşılanması planlandı. Yardım akçesi, sanat dalları için gerekli olan alet edevat için yeterli olsa da hoca ve ustaların geçimlerine yetmeyeceği belirtildi. Sanayi ilerledikçe kazançla beraber bu masrafların karşılanacağı düşünülmüşse de açılacak mektep için hiç olmazsa bir senelik bir tedarikin yapılması lüzumu üzerinde duruldu. Mektebe alınacak çocukların İslahhanenin mevcut sayısından fazla olmaması ve ıslahhanenin en kabiliyetli olanlarından seçilmesi düşünüldü. Gelecek öğrencilerin yiyecek ve elbiselerinin İslahhane alımlarında zaten planlandığı için bunlara ilaveten herhangi bir masrafın olmayacağı sadece gelecek olan hoca ve ustaların maaşlarının mevcut memur maaşlarına göre biraz az olacağından dolayı bunun için vilayette servet erbabı ve hamiyet sahibi kişilerden yardım isteneceği belirtildi. Belirtilen tüm bu durumun anlatılabilmesi için Mösyö Raviç’in Dersaadete gönderilmesine karar

³³ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

³⁴ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

verildi.³⁵ İstenilen hocalar ve ustaların gelmesiyle beraber tasavvuru yapılan işlerin Sadaret makamı tarafından onaylanmasından sonra bölgede yavaş yavaş istenilen sonuçların alınacağına inanılmaktaydı.

Diyarbakır gazetesi, özellikle İslahhanenin açılmasından sonra orada yapılan çalışmaların ekonomik anlamda gelişimini görerek daha sonraki sayfalarında bu konuyu işlemeye devam etti. İslahhanenin üretime geçmesini konu edinerek üretim-ihracat ilişkisi üzerinde durarak bunun ulusal anlamda ülkeye katkısının nasıl olabileceğini anlatmaya çalıştı. Tam aksi durumda da yani üretimin olmayıp ithalatın çok olması durumunda ülkenin içine düşeceği olumsuz durumu yazarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlamıştı.

Sonuç

İslahhaneler kuruldukları dönem itibarıyla toplumun önemli bir sorunu olarak görülen kimsesiz çocukların koruma altına alınması ve bir meslek edinmesi açısından önemli bir gelişmeydi. Çünkü toplum için büyük bir sorun olan bu durumun yetkililer tarafından çözülmesi gerekiyordu. Diyarbakır'da görev yapan Vali Kurt İsmail Paşa, vilayette böyle bir sorunun olduğunu farketmiş ve önlem olarak da İslahhanenin kurulmasını istemişti. İslahhanenin kurulmasıyla sokakta yaşayan ve belki de ileride içinde bulunduğu topluma büyük bir sorun oluşturacak bu problemi çözmeye çalışmıştı. Araştırma içeriğine bakıldığında da yapılan bu çalışmanın dönemi itibarıyla iyi sonuçlar verdiği görülmektedir. İslahhaneler sayesinde sokakta kalmış olan çocuklar bir meslek öğrenmiş ve daha sonraki süreçte iş hayatına katılmaları sağlanmıştı. Vali Kurt İsmail Paşa'nın yaptığı bu girişim günümüzde de halen büyük bir sorun olarak görülen sokak çocukları konusunda önemli bir uygulama olarak görülebilir. Hemen hemen bir çok ülkede önemli bir sorun olan sokak çocukları meselesini bu uygulamayı örnek alarak çözüm yolu bulma imkanı vardır.

Tüm bu işler yapılırken halkın adeta gözü olan basın da bunda önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Diyarbakır Gazetesi ilk sayısından itibaren sokak çocukları için düşünülen bu uygulamaya değinmiş ve gerektiği yerde bunu haber ederek basın olarak sorumluluğunu yerine getirmişti. Gazete bazı dönemlerde eksiklikleri belirterek dönemin yöneticilerini eleştirmiş yeri geldiğinde ise yöneticilerin yaptığı uygulamaları takdir etmişti. Bunun yanında Diyarbakır Gazetesi, yayın hayatına başladığı andan itibaren ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun farkında olup haberler yapmıştı. Özellikle İslahhane bağlamında ekonomik konulara değinmişti. Kurulan İslahhanenin vilayete katkı yapması, kendini geliştirmesi ve bunun sonucunda da daha büyük bir binaya taşınması buna bağlı olarak üretimin de artmasına yol açmıştı. İşte Diyarbakır Gazetesi tüm bunları görmüş ve üretimin bir ülkenin kalkınmasındaki rolüne sürekli vurgu yapmıştı. Diyarbakır Gazetesi açısından bakıldığında İslahhanenin dönemi itibarıyla iki önemli görevi yapmış olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi sokak çocuklarını koruma altına alıp bunlara meslek edindirmesi, ikincisi ise meslek edinen bu çocukların ürettikleri ürünler ile vilayete ve ülkeye katkıda bulunmalarıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H. 29-12-1234, Dosya no: 169, Gömlek no: 25 87, DH. Dahiliye, Defterler (DH.SAİDd...).

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-20-01-1286, Dosya no: 40932, Gömlek no: 591 41114, İ. İrade, Dahiliye (İ..DH..).

³⁵ Diyarbakır Gazetesi, (1870, 24 Şubat). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), H-23-08-1288, Dosya no: 4206, Gömlek no: 2862 20, Şura-yı Devlet (ŞD.).

Kitaplar

- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*. İstanbul: Kültür Koleji, 1994.
- Aydın, Selvinaz ve Ülkü Özdemir. *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim*. Ankara: Milli Eğitim, 2019.
- Beysanoğlu, Şevket. *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. İstanbul: Şehir Matbaası, 1963.
- Düstur Tertip 1*. 5 Cilt. Dersaadet: Matbay-ı Osmaniye, 1289.
- Özcoşar, İbrahim, Ali Karakaş, Mustafa Öztürk, Ziya Polat. *Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır*. 1 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Koçer, Hasan Ali. *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim, 1991.
- Korkusuz, M. Şefik. *Cumhuriyet Öncesi Diyarbakır'da Maarif*. İstanbul: Kent Işıkları, 2009.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis, 1999.
- Salname-i Vilayet-i Diyarbakır*. 20 Cilt. 1288/1871.
- Öztürk, Cemil. "İslahhane". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9:190-191. Ankara: TDV Yay, 1999.
- Turan, Kemal. *Ahilik'ten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.
- Tütengil, Cavit Orhan. *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*, İstanbul Matbaası, 1954.

Makaleler

- Atalay, Talip. "Sokak Çocukları İçin Başarılmış Bir Proje: Diyarbakır İslahhanesi". *Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır*. ed. Bahaeddin Yediyıldız-Kerstin Tomenendal. Ankara: Diyarbakır Valiliği-Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2008: 159-165.
- Ferlibaş, Meral Bayrak. Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: Tuna Vilayeti İslahhaneleri. *Belleten C.77 S.279* (2013): 573-636.
- Koç, Bekir. Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.6 S.2* (2007), 36-50.
- Öztürk, Rahime Hülya. "19. Yüzyıl Osmanlı Kalkınma Politikasında Sanayi Mekteplerinin İktisadi Fonksiyonu". *History Studies International Journal Of History*. C.15 S.3 (2023): 615-636.
- Hatip, Yıldız. Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır'da Sivil Mesleki Teknik Eğitim. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi S.7* (2012): 189-209.

Gazete

- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 3 Ağustos). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 10 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 17 Ağustos). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 13 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1869, 24 Aralık). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 20 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.
- Diyarbakır Gazetesi, (1870, 10 Şubat). "Vekayi'i Vilayet". Erişim Tarihi: 21 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.

Diyarbakir Gazetesi, (1870, 24 Şubat). “*Vekayi’i Vilayet*”. Erişim Tarihi: 23 Eylül 2023, <http://www.osmanlicagazeteler.org>.